

- 3) деталізація конституційних обов'язків держави щодо захисту конституційних соціальних прав;
- 4) стратегічність правового регулювання захисту конституційних соціальних прав;
- 5) координація засобів захисту конституційних соціальних прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бик Т. І. Поняття і правові засади захисту соціальних прав людини в Україні. Юридична Україна. 2010. № 1. С. 16-22
2. Федоренко В. Л. Оптимізація моделі захисту прав і свобод людини в Україні: державно-управлінські аспекти. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2014. № 2. С. 1-11
3. Тарута О. В. Соціальні права людини в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2014. № 24. С. 112-115
4. Лук'яненко Ж. В. Проблемні питання реалізації прав мешканців територій, що зазнали негативних наслідків конфлікту на сході України. Проблеми захисту прав та свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районі проведення антитерористичної операції: мат. міжн. круг. Столу. Київ: НАПУ, 2016. С. 26-37
5. Пряміцин В. Ю., Володько М.М. Захист права на вищу освіту. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 1. С. 27-30
6. Шаркань М. П., Чемирисов В. В. Проблеми захисту прав пацієнтів, та можливі шляхи вдосконалення даного механізму. Український журнал медицини, біології та спорту. 2016. № 2. С. 1-13.
7. Жураковська Б. М., Амелічева Л. П. Деякі проблеми правового регулювання зайнятості молоді в Україні. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ ім. 2016. №1. С-35-39

УДК 349.2

Кузьменко В.В.,

*кандидат юридичних наук, суддя Шостого
апеляційного адміністративного суду*

СУТНІСТЬ СУДОВИХ ПРЕЦЕДЕНТІВ МІЖНАРОДНИХ СУДІВ ЯК ДЖЕРЕЛА ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті проаналізовано специфіку судових прецедентів міжнародних судів як джерела трудового права України. З'ясовано сутність судових прецедентів міжнародних судів як джерела трудового права України. Окреслено аспекти сутності правової природи досліджуваної категорії.

Ключові слова: *судові прецеденти, міжнародні суди, джерела права, трудове право, трудове законодавство.*

In the article the specifics of judicial precedents of international courts as a source of labor law of Ukraine are analyzed. The essence of judicial precedents of international courts as a source of labor law of Ukraine is clarified. Aspects of the essence of the legal nature of the studied category are outlined.

Key words: *judicial precedents, international courts, sources of law, labor law, labor legislation.*

Сутність судового прецеденту має відображати, як особливості міжнародного права, так і його значення, як джерела трудового права, а також визначати спосіб взаємодії із національним трудовим законодавством. З даного питання Л. М. Ніколенко зазначає, що рішення міжнародних судових органів, оскільки не містять норм міжнародного права, то не є судовими прецедентами в значення, що застосовується для таких в національних правових системах. Однак, мають значний вплив на систему міжнародного права завдяки формуванню юридичної доктрини, фіксуванню звичаїв та володінню переконуючою силою. Особливим видом є преюдиціальна практики суду ЄС, яка формується на основі узагальнення принципів, концепцій та їх взаємодії між собою й деталізації норм засновницького договору та європейського права [1, с. 139]. Погоджуємося із автором щодо відмінної правової природи судових прецедентів міжнародних судів. В обґрунтування даної тези свідчить відсутність правових наслідків для держави у випадку недотримання прийнятого рішення через заборону посягання на державний суверенітет. Крім того, дотримання судових прецедентів не є обов'язковим для діяльності суб'єктів правозастосування. Так, вповноважені органи публічної влади діють відповідно до законодавства незалежно від того, що міжнародним судом було визначено окремі його норми, як такі що не відповідають верховенству права чи порушують право власності, як у випадку із пенсійним чи соціальним забезпеченням. Така ситуація призводить до повторних звернень до суду. Відповідно, сутністю судового прецеденту міжнародного суду можливо вважати спрямованість на забезпечення однакового застосування норм трудового права в однорідних трудових відносинах. Таким чином, скорочується тривалість розгляду справи міжнародним судом, що, у свою чергу, дозволяє більше часу приділити розв'язанню тих трудових спорів, для яких ще не був створений судовий прецедент. Разом з тим, спірним є твердження щодо не використання у судових прецедентах міжнародних судів норм міжнародного права. Так, навіть судові рішення, що приймаються виключно на основі судових прецедентів міжнародного права визначають законодавчі акти, до прикладу, конвенції, декларації, міжнародні договори, якими регулюються трудові відносини. Судовий прецедент стосується саме тлумачення такої норми й звужувати або ж розширювати коло охоплених правовідносин. До прикладу, не виплата заробітної плати розглядається завдяки судовим прецедентам Європейського суду з прав людини, як порушення права власності.

Слід зауважити, що питання судових прецедентів міжнародних судів, а особливо, як джерела трудового права є малодослідженим. Однак, значний внесок в наукове опрацювання даного питання було зроблено такими вченими як: А. І. Андрейків, І. С. Бойко, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич, М. Я. Вісьтак, О. С. Волохов, Е. М. Грамацький, О. М. Дашковська, В. П. Кононенко, Л. М. Ніколенко, М. С. Поліщук, О. М. Рим, Н. Д. Слотвінська, Ю. В. Чижмарь.

Зі свого боку О. Р. Дашковська наголошує на потребу перегляду розуміння рішень міжнародних судів, як допоміжного засобу встановлення норм права. Це пояснюється їх важливістю для міжнародного права та з огляду на ускладнення правовідносин та направленістю на захист прав людини. Так, роль рішень міжнародних судів слід тлумачити із застосуванням принципу відносної сили попереднього постановленого рішення або ж принципу переконливого прецеденту. Тобто, хоча міжнародним правом не вимагається дотримуватися попередніх рішень, але не існує перешкод для використання їх у наступній судовій практиці» [2, с. 39]. Дане твердження вірно підкреслює суперечливу природу судових прецедентів міжнародних судів щодо відсутності обов'язку їх використання, однак можливістю такого для більш детального мотивування свої позиції судом. Як джерело трудового права, судові рішення міжнародного суду не лише встановлюють міжнародні стандарти, але й можуть впливати на захист конкретних трудових прав, що можливо завдяки застосуванню їх у своїх рішеннях національними судами. Таким чином, судові прецеденти виконують, як основоположну функцію щодо встановлення способів тлумачення трудових прав, їх зв'язків із природними правами людини та правомірних способів забезпечення, так й захисну функцію в конкретних правовідносинах. В останньому

випадку неважливо чи було застосовано судовий прецедент міжнародного суду безпосередньо міжнародним судом або ж національним судом.

Думку автора щодо розуміння судового прецеденту в міжнародному праві, як джерела права із використанням принципу переконливого прецеденту («*jurisprudence constante*») пропонує застосовувати І. В. Бойко на основі оцінювання їх юридичної сили [3, с. 203]. Судові прецеденти міжнародного суду, як джерело трудового права слід розподіляти на ті, що застосовуються за принципом переконливого прецеденту та обов'язкові. Обов'язкові судові прецеденти стосуються рішень ЄСПЛ, адже це безпосередньо визначено законодавчо. Також, до обов'язкових слід віднести преюдиційні рішення суду ЄС, адже вони роз'яснюють як застосовувати законодавство ЄС в національній практиці, попереджаючи таким чином випадки його невірною застосування судами чи порушення такого права. Зі свого боку, судові прецеденти міжнародного суду, в контексті їх переконливості застосовуються уже самими судами, які винесли таке рішення під час постановлення нового рішення або ж іншими судовими органами, що часто зустрічається в практиці Міжнародного суду ООН.

На думку А. І. Андрейків, рішення міжнародних судових органів впливають на кодифікаційний процес щодо норм міжнародного права, а отже діяльність таких органів є квазіправотворчою. Тобто, на міжнародні судові органи поширюється дія іманентної концепції, адже в більшості таких органів не закріплено юрисдикційні повноваження» [4, с. 6]. Така концепція є доцільною для застосування для органів, що проводять захист трудових прав, як то Комітету з економічних, соціальних та культурних прав, які можуть розглядати звернення працівників, трудові права яких було порушено. Однак, способи захисту трудових прав (дружне урегулювання, повідомлення, проведення розслідування) які застосовується даними органами не створюють саме прецедентів. Відповідно, саме рішення міжнародних судів, змістом яких тлумачення певної трудової норми або ж її створення варто розглядати, як таке, що містить судовий прецедент, а отже є джерелом права. Розуміння ж судових прецедентів міжнародних судів, як квазіджерел трудового права можливе лише на теоретичному рівні. Практичне застосування таких судових прецедентів вимагатиме чіткого їх розміщення в системі джерел трудового права для з'ясування юридичної сили та можливості притягнення до юридичної відповідальності за порушення.

Тож, можливо дійти висновку, що сутність судових прецедентів міжнародного суду полягає у наступних аспектах:

1. Судові прецеденти міжнародного суду забезпечують однозначність в розумінні ключових трудових прав
2. Судові прецеденти міжнародного суду узгоджують норми міжнародного та національного трудового права
3. Судові прецеденти міжнародного суду спрямовують процес актуалізації норм трудового права

Одним із елементів сутності судових прецедентів міжнародного суду слід розглядати забезпечення ним однозначності в розумінні ключових трудових прав. Слід зауважити, що розуміння та наступне застосування норм трудового права може залежати від рівня правосвідомості працівників й роботодавців, особливостей національної культури та звичаїв. Для норм міжнародного трудового права різне тлумачення є особливо небезпечним, адже саме правопорушення може бути не виявлено внаслідок невірною трактування змісту норми. М. С. Поліщук зауважує, що однозначність полягає не у лише у використанні однакових термінів, але й однаковому серед усіх верств населення сприйняття змісту такого терміну. Верховний суд Сполучених Штатів Америки дійшов висновку, що закон має бути доступним для людини із «середнім інтелектом». Тобто, трудове законодавство повинно використовувати якнайбільше однозначних та єдиних термінів» [5, с. 5]. Система міжнародних трудових прав складається із декларацій, конвенцій, рекомендацій та договорів, що приймаються в межах Європейського

Союзу таким суб'єктом, як Рада Європи або ж на міжнародному рівні Організацією Об'єднаних Націй та Міжнародною організацією праці. Крім того, процес створення міжнародних трудових норм є тривалим у часі та постійним. Наслідком даної ситуації ж часто використання різних термінів на позначення однакових за змістом понять трудового права, наприклад, право на компенсацію за завдану шкоду, право на пенсію чи винагороду за працю. Завдання тлумачення норм міжнародного трудового права ускладнюється потребою в перекладі таких українською мовою, що не завжди послідовний у використанні юридичної термінології. Дана проблема стає все більш гострою в умовах поширення трудової міграції та потреби застосування трудового законодавства іноземних держав.

Відповідно, сутність судового прецеденту міжнародного суду щодо забезпечення однозначності в розумінні ключових трудових прав є тлумачення й роз'яснення змісту норм міжнародного трудового права задля створення єдиної практики реалізації трудових прав та усвідомлення їх обсягу незалежно від конкретної держави чи суб'єкта, що втілює чи забезпечує реалізацію трудового права.

Також, сутність судового прецеденту міжнародного суду полягає в узгодженні норм міжнародного та національного трудового права. Ратифікацію Верховною Радою України певного міжнародного документу у сфері трудового права робить його частиною національного законодавства. Це не усуває можливості існування колізії між трудовими нормами міжнародного документу та національним трудовим законодавством. Як зазначає Ю. В. Чижмарь, вирішення даного питання здійснюється шляхом вдосконалення національного законодавства. Проте, повноваження щодо прийняття законодавчого акту належать виключно державі і дискретними, а тому втручання інших органів, навіть судових є забороненим. Відповідно, може виникнути ситуація коли національне законодавство не відповідатиме вимогам основних конвенцій чи декларацій [6, с. 39]. Наявність міжнародних судових органів, чи то комісій, трибуналів, чи безпосередньо судів забезпечує право на захист трудових прав навіть в умовах коли національне законодавство містить протилежні за змістом норми права. Тобто, узгодження за допомогою судового прецеденту міжнародного суду норм міжнародного та національного трудового права можливе двома шляхами. Перший шлях полягає у прийнятті змін до законодавства, одразу після постановлення відповідного рішення міжнародним судом. Це є актуальним для соціального та пенсійного забезпечення працівників, проте недостатність матеріального забезпечення якого неодноразово було наголошено в рішеннях ЄСПЛ. Другий шлях узгодження норм міжнародного та національного трудового права полягає у вивченні судових прецедентів міжнародних судів в ході наукової та викладацької діяльності, завдяки чому формується соціальна вимога до зміни національного законодавства й наближення його до міжнародних стандартів.

Варто резюмувати, що сутність судового прецеденту міжнародного суду щодо узгодження норм міжнародного та національного трудового права полягає у стимулюванні внесення змін до національного законодавства й підвищення рівня обізнаності щодо застосування норм міжнародного трудового права працівниками для захисту таких прав.

Останнім аспектом прояву сутності судового прецеденту міжнародного суду є спрямування процесу актуалізації норм трудового права. Потреба у зверненні до міжнародного суду виникає у працівника після вичерпання національних засобів захисту, які не змогли виконати свою функцію. Таким чином, під час створення судового прецеденту міжнародні суди розглядають найбільш актуальні трудові спори й вивчають трудові відносини. Тому, зміст новостворених судових прецедентів визначає напрями для розвитку трудового права на міжнародному та національному рівнях. Досліджуючи дане питання О. М. Рим зауважує, що діяльність суду ЄС збільшує обсяги принципів трудового права серед яких: свободи об'єднання працівників, проведення трудових консультацій на підприємствах, колективне введення переговорів, свобода вільного руху працівників» [7, с. 96]. Рішення суду ЄС не визнанні в Україні, як джерела права, однак викладені в них положення допомагають визначити вектори розвитку трудового права. Це є вкрай важливим

для формування національних стратегій розвитку правового регулювання трудових відносин та реформування трудового законодавства. Актуалізація норм трудового права полягає й виокремленні нових значень та обсягу поширення дії таких норм на трудові відносини. До прикладу, зміст права на безпечні та комфортні умови праці поширюється на працівника навіть у випадку домашньої праці, а обов'язок роботодавця трансформується щодо способів забезпечення таких умов шляхом додатково фінансування та надання необхідного технічного обладнання для праці дома.

Тож, актуалізація норм трудового права, як один із аспектів прояву судового прецеденту міжнародного суду, як джерела трудового права розкривається через діяльність з комплексного аналізу судових прецедентів міжнародного суду для виявлення нових норм міжнародного трудового права або ж з'ясування тенденцій його розвитку.

Не менш складним є питання особливостей судових прецедентів міжнародного суду, як джерела трудового права, оскільки такі мають відображати його міжнародну природу та вплив на національне трудове законодавство. На думку Н. Д. Слотвінська, рішення ЄСПЛ допомагають формувати національну законодавчу доктрину, що можливо помітити з аналізу нещодавно прийнятих законодавчих актів та обов'язку держав виконувати рішення ЄСПЛ, де вони є сторонами» [8, с. 19]. Тобто, особливістю судових прецедентів міжнародного суду є здатність не лише впливати на захист трудових відносин, але й впливати на загальний стан їх правового регулювання шляхом ініціювання позитивних вдосконалень. Водночас, проблемним аспектом є виконання рішень ЄСПЛ, адже державне фінансування виплати компенсацій є недостатнім. Коли механізм реагування на помилки трудового законодавства, які були виділенні ЄСПЛ або ж судом ЄС щодо початку законопроектної роботи, розкриття сутності проблеми, напрацювання шляхів її вирішення та врешті прийняття відповідного нормативно-правового акту так й не було створено. Тому, особливістю судових прецедентів міжнародних судів, як джерела трудового права України слід вважати їх значний вплив на наукові дослідження та концепції, яку, у свою чергу, формують тенденції, стратегії розвитку трудового законодавства й власне видозмінюють їх.

Йонатан Лупу звертає увагу, що питання про використання судового прецеденту міжнародним судом виникає під час розгляду кожної справи. В одних випадках використання судового прецеденту може оскаржувати одна зі сторін, в іншому випадку суд може дійти висновку про потребу в еволюції норми. Під час застосування судових прецедентів завжди потрібно оцінювати його роль для конкретної справи, однак зважати на те, що усталена судова практика й доктрина не повинні змінюватися без переконливих та об'єктивних причин. В той же час, суд ЄС постійно змінює свої судові прецеденти завдяки розмежуванню судового прецеденту та справи, що розглядаються. Тобто, міжнародні суди все частіше не дотримуються принципу «*stare decisis*» [9, с. 423]. Особливістю судового прецеденту міжнародного суду є наявність вибору у судді щодо потреби його застосування або ж можливості відійти від такого прецеденту. Таку особливість слід вважати загальною для усіх судових прецедентів, незалежно від їх національного чи міжнародного рівня застосування. Щодо застосування принципу «*stare decisis*», то слід наголосити, що судовий прецедент міжнародного суду дозволяє пристосовувати норм трудового права під конкретні правовідносини. Трудові відносини розвиваються постійно у зв'язку з розвитком економіки, технічних заходів й змінюються під впливом зовнішніх факторів, наприклад, пандемії або ж військових конфліктів. Саме тому, дотримання принципу «*stare decisis*» є доречним лише за умов відповідності трудових відносин, що розглядаються судом тим трудовим відносинам, що розглядалися попередньо за своєю сутністю й змістом. Для з'ясування відповідності необхідний ретельний й об'єктивний аналіз трудових відносин, що може бути проведений виключно міжнародним судом. Таким чином, специфікою застосування судових прецедентів міжнародних судів є гнучкість у його використанні, що залежить виключно від рішення судді. Обов'язковість рішення міжнародного суду для учасників судової справи не залежить від того чи є воно прецедентним.

Досліджуючи питання дотримання міжнародними судами судових прецедентів, Мадс Анденас зауважує, що посилання на них здійснюються для підтвердження власних висновків за допомогою формулювань «порівнюючи з...», «врахувавши...» чи «ретельно вивчивши...». Коли ж міжнародний суд відходить від судового прецеденту, то здійснює таке лише шляхом встановлення різниці між справою та судовим прецедентом, а не просто проявляючи непокору» [10, с. 945]. Відповідно, не використання судового прецеденту потребує додаткового обґрунтування, яке полягатиме в розмежуванні відносин. Слід уточнити, що використання наведених формулювань є властивим для Міжнародного суду ООН, де діє принципи переконливого прецеденту. Виконання судами рішень ЄСПЛ є обов'язковим, що до того ж забезпечується спеціальною юридичною відповідальністю за недотримання такого рішення для суддів. Наведені вимоги роблять схожим судові прецеденти міжнародного права й практику Верховного Суду, від якої судом можуть відходити лише обґрунтувавши своє рішення. Разом з тим, можливість тлумачення норм міжнародного законодавства, законодавства ЄС чи в окремих випадках й національного трудового законодавства робить судові прецеденти наближеними із рішеннями Конституційного Суду України. Саме це визначає особливі риси судового прецеденту міжнародних судів, однак не висвітлює їх відмінності. До відмінностей судових прецедентів міжнародних судів слід віднести їх змінну юридичну силу, як джерела трудового права. Якщо рішення ЄСПЛ є обов'язковими, то рішення суду ЄС є лише основою для зміни наукових тенденцій дослідження.

Харлан Коен зауважує, що судовий прецедент міжнародного суду, на сьогодні, розвивається настільки швидко, що судді та адвокати заохочують використання судових прецедентів судами, які їх не видавали й не знаходяться у ієрархічній підпорядкованості таким» [11, с. 3]. Таким чином, рішення, які приймаються в межах Адміністративного трибуналу Міжнародної організації, надалі можуть бути запозиченні для розгляду справ іншими міжнародними судами. Тобто, такі рішення здійснюють нормо формуючий вплив на трудове право. Важливо відмінністю судових прецедентів міжнародних судів є їх не системний характер прийняття, що означає виключну актуальність для захисту трудових прав та відповідність суспільним тенденціям, а не лише бюрократичним вимогам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ніколенко Л. М. Визначення судового прецеденту в системі міжнародного права. Європейські перспективи, 2013. № 12. С. 166-171
2. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. Вісник Академії правових наук України, 2011. № 1(64). С. 34-41
3. Бойко І. С. Міжнародне прецедентне право: теорія та практика (рішення міжнародного суду ООН щодо морських територіальних спорів). Право і суспільство, 2017. № 6. С. 199-204
4. Андрейків А. І. Роль міжнародних судових установ у формуванні та реалізації звичаєвого міжнародного права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.11 – міжнародне право ОНЮА. О., 2018. 26 с.
5. Поліщук М. С. Правовий аналіз трудового законодавства з позиції однозначності сприйняття термінів Правовий вісник Української академії банківської справи, 2012. № 1 (6). С. 117–122
6. Чижмарь Ю. В. Проблеми й прогалини в національному та міжнародному трудовому праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. № 34. С. 39-41
7. Рим О. М. Пішення суду ЄС як джерело трудового права європейського союзу. Національний юридичний журнал: теорія та практика, 2020. № 1. С. 94-98
8. Слотвінська Н. Д. Теоретико-правові підходи до розуміння судового прецеденту як складової частини судової практики. Національний юридичний журнал: теорія та практика, 2015. № 10. С. 18-21

9. Yonatan Lupu, Erik Voeten. Recedent in International Courts: A Network Analysis of Case Citations by the European Court of Human Rights. Cambridge University Press, 2011. № 42. С. 413-439

10. Mads Andenas, Johann Ruben Leiss. The Systemic Relevance of “Judicial Decisions” in Article 38 of the ICJ Statute. URL: <https://cutt.ly/hhV1pSn> (Дата звернення: 21.04.2020)

11. Harlan Cohen. Theorizing Precedent in International Law. University of Georgia School of Law. С. 1-23

УДК 369:338.24

Павліченко О. В.,

*кандидат ветеринарних наук, доцент
кафедри гігієни тварин та
ветеринарної санітарії Харківської
державної зооветеринарної академії*

ОПТИМІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЖІНОК

У статті проаналізовано недоліки, прогалини та проблеми соціального захисту жінок. Сформульовано напрями оптимізації соціального захисту жінок. Аргументовано пропозиції щодо удосконалення законодавства щодо соціального захисту жінок.

Ключові слова: *оптимізація, соціальний захист, жінки, соціальне законодавство, гендерна рівність.*

In the article the shortcomings, gaps and problems of women's social protection are analyzed. The directions of optimization of social protection of women are formulated. Proposals to improve the legislation on social protection of women were argued.

Key words: *optimization, social protection, women, social legislation, gender equality.*

Для трансформації суспільних уявлень щодо соціального захисту жінок необхідним є спершу напрацювання достатньої теоретичної бази, яка буде зрозумілою, логічно упорядкованою та зможе стати базою для наступних більш глибоких досліджень інституту соціального захисту жінок. Науково-теоретичні напрацювання щодо питання соціального захисту жінок, на сьогодні, пов'язані із виділенням меж такого інституту та відокремленням його від захисту гендерної рівності, соціального забезпечення та власне соціального захисту населення загалом. Таким чином, виявлення проблем у теоретичних підходах щодо розуміння соціального захисту надасть можливість більш оперативно їх виправити допоки вони не стали основою для практичних змін та викликали проблеми у реалізації соціального захисту жінок. У той же час, завдяки встановленню шляхів та напрямів їх вирішення можливо буде систематизувати набуті знання, уніфікувати їх у межах єдиного прогресивного підходу, що відповідає міжнародному та європейському тлумаченню соціального захисту. Наслідком даного дослідження теоретичних та практичних проблем соціального захисту жінок буде й покращення впливу на законотворчу діяльність, так й на сучасну реалізацію норм права, зміст яких буде тлумачитися відповідно до принципів права, а не задля зловживання своїми правами, як самими жінками, що потребують соціального захисту, так й роботодавцями чи іншими особами, що можуть порушити соціальні права жінок та спричинити настання соціального ризику.

Слід зазначити, що протягом часу незалежно України науковцями було запропоновано цілий ряд вдосконалень національного соціального законодавства, у тому числі й щодо захисту жінок, однак разом із плином часу такі пропозиції втрачали свою актуальність. Проте, значний вклад у